

Szontagh Pál

Vázlatos benyomások néhány szomszédos ország magyar nyelvű történelemkönyveiről

Nem szerencsés, ha a szerző mentegetődzéssel kezdi mondanivalóját, esetünkben mégis helyénvaló. A *Könyv és Nevelés* szerkesztőségének felkérésére összesen hat, a szomszédos államokban használt történelemkönyvről kell megosztanom első benyomásaimat az olvasókkal. A benyomás szót azért is hangsúlyozom, mert részletes összehasonlító elemzésre sem a ráfordított idő, sem háttér-információim, sem szaktudományos hozzáértésem nem jogosít fel. Nem ismerem sem a történelem tantárgy óraszámát Szlovákiában, Szerbia-Montenegróban illetve Romániában, sem a kisebbségi történelem oktatásának szervezeti és időkeretét. Alábbi reflexióim kizárólag a nekem átadott kötetekből szerzett tapasztalataimon nyugszanak. A KÉN szerkesztőségével ápolt több éves, kiváló szerzői-kiadói viszony megteremtette morális kötelezettségen túl, azért vállalkozom mégis gondolataim közreadására, mert remélem, hogy írásom a kisebbségi oktatásban részt vevő szakemberek figyelmét felkeltve kovásza lehet egy határokon belüli és kívüli többségi/kisebbségi történelemdidaktikai, tankönyv-metodikai diskurzusnak.

Szlovákia

/Kovács László-Simon Attila: A magyar nép története a honfoglalástól a szatmári békéig – Az alapiskolák 7. osztálya és a nyolcéves gimnáziumok 2. osztálya számára, Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2000.

Kovács László-Simon Attila: A magyar nép története 1711-től 1918-ig – Az alapiskolák 8. osztálya és a nyolcéves gimnáziumok 3. osztálya számára, Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2000./

Németh László írja *A tanügy rendezésében*, hogy a jó tankönyv „negyvenoldalas 'térkép', amely eligazít, s egy antológia, amely százfelől csillantja meg az anyagot, s kívánatosá teszi az írókat – biológiában, fizikában: a kutatást”. Ezek a színes, igényes kiállítású füzetek, valóban tetszenek inkább térképnek vagy kedvcsináló brosúrának, mint a hagyományos értelemben vett tankönyvnek, ugyanakkor irányt is mutatnak túlfontoskodott, lexikális ismeretekkel telezsúfolt hazai tankönyveinknek: logikus tipográfiai elrendezéssel egy A/4-es dupla oldalon is meg lehet alapozni egy-egy történelmi anyagrészt. Minden anyaghoz kapunk térképet, gazdag – színesen nyomott – képanyagot, forrásszemelvényt, a legfontosabb évszámok és fogalmak szótár-szerű kiemelését, meg egy rövid, tömör, figyelemfelkeltő összefoglalót, ami a tanári magyarázattal, egyéni kutatómunkával tetszőlegesen bővíthető. Ezt a tankönyvet nem lehet bemagolni – érteni kell.

/Pavel Dvořák – Ivan Mrva – Viliam Kratochvíl: Történelem 2 – Szlovákia a középkorban és az újkor kezdetén, Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava 1998.

Dušan Kováč – Ivan Kamenec – Viliam Kratochvíl: Történelem 4. – Szlovákia az új évszázadban, Orbis Pictus Istropolitana Bratislava 1998./

A magyar nép történetétől kötészetileg is külön állnak a Szlovákia történetét taglaló füzetek. Nagy kérdés, hogy miért Szlovákia, miért nem a szlovák nép történetéről beszél a cím, hisz a középkorban vagy az újkor kezdetén még államszövetség részeként sem létezett önálló szlovák állam (Nota bene, a magyar történelmi füzetek – helyesen – nem is Magyarország, hanem a magyar nép történetéről beszélnek.) A szlovák történelmi füzetek tipográfiai-didaktikai megoldásai azonosak a fent ismertetettel. Elgondolkodtató, hogy noha tulajdonképpen Magyarország történetét olvassuk, rendre kerülnek elő olyan fogalmak, személyek, amelyekről és akikről hazai történelemoktatásunk elfeledkezik. A nyitrai dukátus szerepe a honfoglalás előtt és után szinte ismeretlen, a török hódoltság után bekövetkező nemzetiségi változások legfeljebb kiegészítő anyagként ismerősek a magyarországi tanulók számára. A könyv mértéktartó – már-már szemérmes – tartózkodással ír a 3. személyben emlegetett magyarokról – ami egy magyar nyelvű könyvben legalábbis érdekes.

Izgalmasabb a magyar-szlovák viszony tárgyalása a XX. századról szóló füzetben. A szerzők igyekeznek a történelmi tárgyszerűséghez tartani magukat. Magyarországi történelemkönyvekhez szokott szem furcsállja persze a Vyx-jegyzéknek mint pozitív, előremutató dokumentumnak a beidézését „*A csehszlovák államnak jogában áll elfoglalni a szlovák területeket, mert a szövetséges államokhoz tartozik...*”, de ez is a történelem! Az, hogy a kisantant Magyarország ellen, vagy – mint itt olvashatjuk – „*a magyar követekésekkel szembeni védekezéséért*” jött létre, szintén „csak” nézőpont kérdése.

Hogy ez törvényszerű, azt maga a tankönyv főszövege is elismeri: „*A nemzetiiségi probléma Közép-Európában, így Szlovákiában is nagyon összetett probléma volt, amelyet sosem sikerült minden nemzetiség számára megnyugtatóan rendezni.*” Ezt a szerzői állítást ékesen bizonyítja a szemelvény-gyűjteményben közölt Ékes-Körmendy Lajos illetve Hodža-idézet, melyek szerint „*Felső-Magyarország területét a cseh katonaság foglalta el, és a bosszú politikájának megfelelően a lakosságot (...) erőszakkal sorolták az új államalakulatba*” illetve „*Az igazság és a valódi egyenlőség alapján oldottuk meg a kisebbségi kérdést. Ez csak a mi demokráciánknak sikerült. Nagyon jól tudjuk, hogy helyesen oldottuk meg a kisebbségi kérdést, és a kisebbségek józan, észszerű és lojális együttműködésével hozzájárulunk államunk és Közép-Európa erkölcsi, politikai és gazdasági konszolidációjához.*”

A jelenhez közeledve sajnos a tankönyv szerzői nem törekszenek a történelmi valóság ilyen sokoldalú bemutatására. A napjainkban is sok port felkavaró beneši dekrétumokra csak egyetlen, általános alanyú mondat utal: „*A német és a magyar nemzeti kisebbségek képviselőit vagy kitelepítették vagy megfosztották őket polgári jogaitól.*”

A továbbiakban a magyar kérdést illetően messzemenőig tartózkodó a tankönyv: sem a Varsói Szerződés csapatainak 1968-as bevonulásakor sem a Charta 77 külföldi támogatói között nem nevesítik a magyar részvételt.

Szerbia-Montenegro

/Duško M. Kovačević – Dejan Mikavica – Branko Bešlin – Biljana Šimunović-Bešlin: Történelem 8. – az általános iskola 8. osztálya számára (benne: Pál Tibor: A magyar nemzet története a Bach-korszaktól a rendszerváltásig), Zágráb 2002./

Ez már egy „valódi”, 240 oldalas javarészt kétszínnyomású, itt-ott színes oldalakkal bővített, alakjában, nyelvezetében, tipográfiai elrendezésében a „klasszikus” tankönyvekhez hasonló kiadvány.

A Jugoszlávia XX. századi történelmét feldolgozó mű – talán valami évesen értelmezett kompromisszumkészségből, toleranciából, tapintatból? – igyekszik nem tudomást venni Magyarországról és a magyarokról. A bevezető művelődéstörténeti részben még bőven megemlékezik a magyar felfedezőkről (Bánki, Csonka, Puskás, Eötvös). Bár a „Szerbia, Crna Gora és szomszédai a 19. század végén és a 20. század elején” fejezetben még másfél oldalt szánnak a magyaroknak, a továbbiakban 1918-ig csak az Osztrák-Magyar Monarchia hadüzenetéről és harci cselekményeiről olvashatunk.

A két világháború közötti tudományos felfedezések között ismét sok magyar névvel találkozunk: Szilárd, Wigner, Teller, Szent-Györgyi, Kármán. Magyarországi tankönyvekben sem találkozunk több névvel ebben az anyagrészen.

A második világháborúban „Németország és szövetségesei”, „a megszálló hatalom” konfrontálódik csak Jugoszláviával, s ennek következtében „ahogyan Európa más területein is, itt is voltak a megszállókkal együttműködők elleni megtorlások”.

A háború utáni időkről 1980-ig viszonylagos részletességgel, az 1980 utáni időkről, mint „Jugoszlávia jelenlegi gondjai” olvashatunk alig több mint 2 oldalon. Itt megtörténhet az a logikai bukfc, hogy 2000-ben úgy kerül sor hatalomváltásra, hogy a megelőző hatalmi tényezőket 1980 óta nem ismerjük, Milošević neve nem szerepel a könyvben, s Jugoszláviát úgy veszik fel 2000-ben a világ jelentős nemzetközi szervezeteinek tagjai közé, hogy nem értesülünk kizárásuk tényéről, idejéről, okáról.

Az 1849 és 1990 közötti magyar történelmi függelék 28 oldalon kísérli meg a magyar nemzet másfélszázados történetének összefoglalását. Sajnos a terjedelem a hagyományos tankönyvi stílusban nem elegendő akár csak a legszükségesebb történelmi események ismertetésére sem. A szlovákiai magyar történelmi tankönyvekben látható képi és forrásszemelvényeknek itt alig látjuk nyomát, a fekete-fehér képanyag jórészt arcképekből áll, látványuk nem hordoz önmagán túl mutató üzenetet. Elemezhető tankönyvi forrásként mindössze három statisztikai tábla áll rendelkezésre, összesen két térképvázlat segíti az 1867 és 1990 közötti magyar történelem megértését. A főszöveg margóján vagy abba beékelve négy táj- vagy épületfotót, tizennégy történelmi jelenetet, egy festményt (Hunyadi László siratása) és tizenöt arcképet találhatunk. Olvashatunk ugyanakkor a szerb szerzők által nem említett újvidéki hideg napokról, melyek a német külügyminiszter és a magyar kormány közötti „megegyezt bizonyos mértékben megzavarták”, de itt is az általános alany mögé bújva: „1942. január végén Újvidéken és környékén a Sajkás-

vidéken a razzia alkalmával több ezer embert végeztek ki. Szerbeket és zsidókat, de cigányokat, magyarokat, németeket és másokat is”. A magyar függelék egyértelművé teszi ugyanakkor a szerb tankönyv által említett „megszállókkal együttműködők elleni megtorlásokat” – „Délvidéken, de legfőképpen Bácskában a helyi magyar lakosságot a háborús években történtek miatt kollektív bűnösnek kiáltották ki, s az ideiglenes katonai közigazgatás idején tömeges (egyek kutatók szerint sok ezer az áldozatok száma) kivégzésekre került sor. A kivégzések túlnyomórészt az itteni ártatlan magyar lakosságot sújtották...”

A magyar függelék szerzője is összecsapja az utolsó évtizedek történelmét – noha erre kevesebb objektív indoka van, mint szerb kollégáinak. 1956 után egyetlen két és fél oldalas fejezetbe – „A Kádár-korszak és a rendszerváltás” – sűríti a Munkásárság megalakulásától az 1990-es választásokig tartó időszak történelmét.

Románia

/Sorin Mitu – Lucia Copoeru – Ovidiu Pecican – Virgiliu Târâu – Liviu Țirău: Történelem tankönyv a XI. osztály számára, Ábel Kiadó, Cluj-Napoca 1999./

Első ránézésre, tipográfiaiilag a legkevésbé megfelelő tankönyv Jellegtelen, ábra nélküli bordó borítólapját felütve is szűk margók határolta, zavaróan apró betűs szövegfollyammal találkozunk, amelyet néhol bántóan rossz minőségű – bár két-ségkívül színes – képek törnek csak meg. A szürkésfehér alapon halvány világoskék szövegek már-már olvashatatlanok (Nota bene, a tankönyv elején részletesen taglalt tipográfiai jelkód nem tesz említést a világoskék nyomtatás jelentéséről.) A dicséretesen sok forrásszemelvény tépett-megégett középkori oklevéltekercset szimbolizáló (ezért sötét) háttérben jelenik meg, ami egy XX. századi történelmet feldolgozó tankönyvben egyszerű giccs.

Hasznos az idegen szavak lecke végi szótározása, bár halvány rózsaszín nyomásuk nem jól tagoltta, hanem csak csiricsárévé teszik a kötetet.

Sok kiegészítő leckével találkozunk: pl. Közép-Európa és a zsidó azonosságtudat, Japán a Meidzsi-korszakban, Az átmeneti írás a Román Fejedelemségben, A világháború témája a korszak irodalmában: Remarque és Rebreanu stb. Kérdés, hogy a szerzők miért adták e fejezeteknek az Esettanulmány nevet. Szó sincs esetekről, inkább egy-egy témakör részletező kifejtéséről, a zsidó azonosságtudat esetében pl. egy zsinagóga belsejéről, a Rotschild családról, Disraeliről és Herzl Tivadarról, a Dreyfus-perről stb.

A könyv Románia első világháborús szerepéről – a belépés tényén kívül – nem beszél. Az új nemzetállamok születése kapcsán a „Magyarország csak azokat a területeit tarthatta meg, ahol a magyar lakosság volt többségben” kitétellel él, ami legkevesebb fogalmazási, annál inkább tényismereti hiba. Ebben az olvasatban csak „az új nemzetállamok nehézségeivel” szembesülünk, hisz „a háború utáni határvonalakat nemes és nagylelkű elvek alapján vonták meg” (sic!). Itt nem részletezendő, de tény, hogy Románia második világháborús részvételét is az általunk ismert történelmi tényektől némileg eltérő arányban és hangsúlyokkal mutatja be a könyv, amely

szerint a kezdetben semleges, majd a nemzeti területei elvesztése után háborúba sodródó Románia 1944. augusztus 23-a után „*nagyméretű hadműveletek keretében előbb részt vett saját területei, utóbb pedig Magyarország és Csehszlovákia felszabadításában.*”

Az eddigiek alapján talán nem meglepő, hogy sem Ceaușescu diktatúrájának áldozatai, sem megdöntői között nem történik említés a magyar nemzetiségről. Ebben a tankönyvben nincs falurombolás, de nincs temesvári forradalom sem. Ceaușescu diktatúrájáról egy bekezdés és egy, a romániai börtönviszonyokat taglaló „Esettanulmány” szól.

A tankönyv végi térképmellékleten Magyarország 1920-ig mint a belső határvonallal nem tagolt Austro-Ungaria jelenik csak meg (1914-ben is!).

A tankönyv – melynek kiadását az Apáczai Közalapítvány támogatta – impresszuma szerint az Editura Sigma kiadó által kiadott román nyelvű könyv fordítása (fordította: Kerekes György).

Összegzés

A vázlatos áttekintés végén nyilván nem várható a szerzőtől összehasonlító elemzés. Az egyes tankönyvek ismertetéséből nyilván ki-ki érzi a recenzens szubjektív megítélését. Naiv, de komolyan gondolt óhajként engedjék meg csak egyet megjegyezni: milyen jó volna, ha a kelet-közép-európai népek történelemkönyvei egyszer majd nemcsak nemzeti függelékekkel kiegészítve lehetnének elfogadhatóak a szomszéd népek számára, ha a történelmi tényeket se meg nem kerülnénk, se meg nem hamisítanánk, ha közös históriánk közös szakkiadványokban íródhatna meg, egymás nézőpontjának tiszteletben tartásával, de a tényekhez ragaszkodva. Az utánunk következő generációk ilyen tankönyvekből tudnának igazán tanulni – és nem csak történelmet...

Magyarország megítélése a külföldi tankönyvekben témakörben történelmi kuriózum, hogy az angol tankönyvekben szerepelt Kossuth 1851-ben elmondott beszéde.

A tankönyv elismeréssel szólt Kossuth angol nyelvtudásáról (A cikk pontatlanul azt írja, hogy Kossuth csak a törökországi tartózkodása idején kezdett el angolul tanulni, holott ezt már korábban, börtönéveiben megkezdte.)

A tankönyvben Kossuth beszéde a történelmileg jelentős államférfiak beszédei között található. Ez egy londoni banketten hangzott el.

Forrás: Magyar Paedagógiai Szemle, 1887. 90–91. p.

Az eredeti dokumentum az elektronikus változatban olvasható.